

434 lapos munkát, melynek címe : Histoire du Prince Ragotski ou la Guerre des Mécontents sous son commandement. Elég, ha a szerzőt megnevezzük, hogy előnyös képet kaphassunk a munka stílusának szépségéről és eleganciájáról. *Le Noble űr műve.* Ugy hisszük, hogy ezek az adatok most már véglegesen eldöntik ezt a vitatott kérdést. A munkában sok a pontatlanság, a hiba, de komoly értéke, hogy úttörő jellegű : először próbált meg — mégpedig elsősorban a kiáltványok alapján — összefoglaló képet adni a szabadságharcról, először próbálta megírni a szabadságharc vezérének életrajzát — igaz rokonszenvvel.

Le Noble mellett sokat tett a szabadságharc eseményeinek helyes ismertetése érdekében az egyik francia diplomata, Jean de la Chapelle. »Egy svájci levelei egy franciához« c. vitairatait latinra, németre, spanyolra is lefordították, ami bizonyítja nagy sikerüket egész Európában. Különösen 21., 24. és 44. leveleiben foglalkozik részletesebben a magyar kérdéssel. A publicista teljes felkészültséggel utasítja vissza a bécsi rágalmakat s bizonyítja be a kiáltványok alapján a felkelés jogosságát. 24. levelében kifejti, hogy Bécs zsarnoki módon viselkedett a magyarokkal szemben. A magyar csapatokkal rosszul bánt, nem támogatta a törökök elleni harcokban. Kizárta a magyarokat a hivatalokból, megfosztotta kiváltságaitól, királyválasztói joguktól. Részletesen foglalkozik a pozsonyi országgyűléssel és hangsúlyozza, hogy Thököly tiltakozott e gyűlés határozatai ellen. Thökölyt Sertoriushoz hasonlítja, Rákóczit pedig új Brutusnak nevezi, aki elhozta a magyaroknak a szabadságot, ha jól használják fel a kedvező körülményeket. 1705-ben kiadja a Recrudescuntot. 1708-ban írt 44. levele dialógus Rákóczinak egy Párizsban tartózkodó követője és egy császárpárti magyar között, aki hadifogolyként került Franciaországba. A császárpárti magyar igyekszik meggyőzni ellenfelét arról, hogy a szabadságharc nem járhat sikerrel, mert Franciaország nem képes és Európa protestáns fejedelmei nem akarják támogatni. A felkelést elsősorban a vallási sérelmekre akarja visszavezetni. A Rákóczi-párti magyar hangsúlyozza, hogy a szabadságharc nem vallásháború, hogy Franciaország nem fogja megtagadni támogatását. A császár, akinek Európában mindenütt nehézségei vannak, még a francia segély elmaradása esetén sem tud győzelmet aratni, mert a magyarok saját erejükből is képesek ellenállni. A »levél« végén Jean de la Chapelle közli Rákóczi manifesztumát, levelét a császárhoz, az interregnumot kimondó határozatot és Thököly kiáltványát az örökös királyság ellen.

A kiáltványokat egyébként nemcsak a fent említett időszaki sajtótermékek, vitairatgyűjtemények közlik, hanem a verduni Journal historique (régőbbi neve Clef du cabinet), a Nouveau Mercure, s megjelennek önállóan is.

Mindez — úgy hisszük — hitelt érdemlően bizonyítja, hogy Rákóczi külföldi propagandája nem volt eredménytelen. A kiáltványok érveit az akkori Európa egyik legfontosabb sajtója, kiváló pamfletírók használták fel s innen átkerültek — mint a különböző emlékiratok bizonyítják — az ebben a korban még nem elég széles közvéleménybe is. A kedvezőtlen nemzetközi körülmények nem tették lehetővé, hogy Rákóczi diplomáciai tevékenysége és propagandája kézzelfogható eredményekre vezessen, olyan szövetségest szerezzen a szabadságharcnak, aki tényleges segítséget nyújthatott volna. Rákóczi mély haza- és szabadságszeretete kellett ahhoz, hogy ezek között a nehéz, kedvezőtlen körülmények között is folytassa a küzdelmet minden téren, a propaganda terén is, s ne hátráljon meg, ne hallgasson el az ügy bukása után sem. Láttuk, hogy Emlékiratait is elsősorban a külföldi tájékoztatása érdekében írta. Emigrációs tevékenységének gyümölcse az irányításával készült és 1739-ben megjelent »A magyarországi forradalmak története« (Histoire des révolutions de Hongrie) c. francianyelvű munka is, amely summázza a szabadságharc propagandájának érveit, s Habsburg-ellenességével, a magyar függetlenség követelésével, a reformkor nemzedékét is lelkesítette.

III. RÉSZLET KLANICZAY TIBOR HOZZÁSZÓLÁSÁBÓL

A Rákóczi-szabadságharc legszebb éneke

[A hozzászóló a szabadságharc költészetének néhány művészi problémájával foglalkozott és főleg arra a kérdésre igyekezett választ adni, hogy mennyiben jelentett költészetünk fejlődésében új szakaszt a Rákóczi-kor gazdag hazafias lírája. Az erre vonatkozó fejtegetések megjelentek a Csillag 1954. évi februári számában, »Kapádból is csinálj fegyvert!« címmel (269—278 l.). Az alábbiakban a hozzászólás befejező részét, az *Erdélyi hajdútánc*-nak — a Csillag említett közleményéből kimaradt — elemzését, közöljük.]

E költészet művészi színvonalának az érzékeltetéséhez vizsgáljuk végül meg a Rákóczi-kor talán legszebb énekét, az *Erdélyi hajdútánc*-ot. Első olvasásra bonyolult, nehezen érthető versnek tűnik. Ez azonban nyelvi nehézségekből ered és abból, hogy a vers

néhány utalásának értelme számunkra homályban marad. Ha azonban leküzdjük ezeket a nehézségeket, feltárul előttünk az ének minden szépsége, művészi gazdagsága.

A vers tárgya egy székely katona hazalátogatása, miután a kuruc csapatokkal végigharcolta már Erdélyt és Magyarország egy részét. Elmondja a versben tapasztalatait, jellemzi azokat a tájakat, városokat, amerre megfordult és köszönti szülőföldjét, szeretteit. Mindez egy szilaj tánc keretében történik, az ének első három szakasza nem is tartalmaz mást, mint a hazaérkező katona vidám kurjongatásait, a táncra való felszólítást, a román dudásokhoz intézett bízattását. A táncnak a ritmusában és hangulatában a táncot járva, kezd bele elbeszélésebe, de közben állandóan utal a jelenre, a tánc, a multság mozzanataira. Egy-egy strófán belül gyakran csak az első sorokban szól harcai színhelyéről, az utolsókat pedig közvetlenül a jelenlevőkhöz intézi: bort követel a gazdától, valamelyik lányt csalogatja vagy az egyik táncossal kötődik. Bravúros szerkezet ez, Arany *Tengerihántás*-át juttatja eszünkbe. Egyszerre, egymásba fonódva bontakozik ki előttünk a múlt: a katona által bejárt országrészek és a jelen: a rég nem látott falubeli érkezésének hírére összecsődülő és táncraperdülő, a megvendégelésben szorgoskodó és bámészkodó ismerősök, szomszédok. A költemény kiválóan érzékelteti, hogy nem egy megrendezett multságról, hanem az öröm spontán kitéréséről van szó, azzal pedig, hogy a katona szavai a tánc ritmusához igazodnak és az éneket át meg átszövik a tánc képzetei, mozgásba lendül ez a színes falusi zsánerkép. Helyenként az elbeszélésben emlegetett városok és vármegyék is táncraperdülnek: »Előjárja, rátoppantja Doboka vármegye.«

A katona elbeszéléséből nem kerekedik ki valamilyen történet, összefüggő mese; külön-külön áll az egyes városok, vidékek találó jellemzése. Milyennek látja ez az egyszerű katona az országot? Erre adnak feleletet egyes strófái s rávilágítanak arra, mennyire kinyitotta a szabadságharc az egyszerű parasztok szemét. Van a szavaiban valami fölény; olyan katona szólal itt meg, aki már nincs beleragadva eldugott falujába, hanem világot látott, tud összehasonlítani, ítélni. A városokról, a várakról szólva nyoma sincs szavaiban annak a néha szinte babonás tiszteletnek, amely a feudális korban az elnyomott földhözragadt jobbágyot az urak lakhelyével szemben eltölti. Ellenkezőleg jóízűen gúnyolódik rajta:

Félen tartod az nagy orrod
Déva, Görgény vára,
Barassónak az külfala
Pogácsábul rakva,
Jer ki Kata, ha köll néked
Füles habarnica.

Amikor Brassó falait a pogácsához, vagy Felsőbányát »jó kövér szalonnához« hasonlítja, valami népmesei szemlélet, a Hány Jánosok és János vitézek történeteire emlékeztető mozzanat jelenik meg. A két hasonlat ugyanakkor kiválóan jellemzi a végre egyszer hazaérkező paraszt-katona gondolkodását, mint ahogy az egész vers tele van a különböző ételek emlegetésével. Érdeklődésének középpontjában pedig, paraszti észjárás szerint, a termés áll. Több vidékről is megállapítja, hogy »nincs búza benne« és egyben rámutat ennek okaira is: »Amaz tokos rossz kalapos, Mert azt mind megette.«

A tokos (német) által kiélt ország képe bontakozik ki a szemünk előtt és ezzel érzékelteti az ének a kis székely faluban lejátszódó jelenet háttérét alkotó szabadságharc mély értelmét. Ezt természetesen a paraszt szemével teszi: a harc azok ellen folyik, akik megesszik az ország búzáját. Az Erdélyi hajdútanában nem találjuk meg a többi — korabeli — versből megismert fejlett politikai állásfoglalást: ez itt nem is volna helyénvaló, művészi törést okozna, nem illene a hazatérésnek, az otthon viszontalátásának hangulatába. Még a Csinom Palkó fenyegetődzéseivel hasonlókat sem találunk itt. Amennyire helyén való volt ilyesmi abban az énekben, amely az ellenséget diadalmasan üldöző katonák környezetében született, annyira nincs rá szükség a katona és az otthon megható találkozásának megörökítésekora. A kuruc énekekben elengedhetetlen politikai mozzanat itt a művészi egységhez igazodva, finom megoldásokban jelenik meg. Ilyen a búzát megevő német emlegetése és ilyen az egyik legszebb strófa is:

Haja Tisza, haja Duna,
Száva, Dráva vize!
Mindeniknek mikor árad,
Zavaros a vize;
Az német is hogy általjött,
Mégváltozott ize.

A természet, a hazai folyók is részeseivé válnak itt a küzdelemnek, zavarossá válik a vizük az ellenség átkelésekor.

A hódítókkal szemben ellenséges folyók motívuma felhívja a figyelmet a népi költészet természetszemléletének a megváltozására is. A szabadságharc országot járt, németet vert katonája többet lát a természetből, mint amikor csak a jobbágyi robotot nyögte :

Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő
Gyönyörű folyása,
Nyárád vize, kedves íze,
Rózsa az illatja,
bő terméssel határidat
Isten látogassa!

Korábban aligha elmélkedett a Küküllő gyönyörű folyásán. A Nyárád jó ízét azelőtt is méltányolta és valami paraszti célszerűségnek megfelelően most is elsősorban ezért szereti, de itt már azt is hozzáteszi, hogy rózsa az illatja. Ezt a többletet a szabadságharc hozta, s ez emeli az éneket a költőiség oly magas fokára. A hazai táj szépségei iránt van már szeme a parasztnak, különösen a viszontlátott szűkebb haza, Erdély esetében, amely a kifosztott Magyarországgal szemben — valóságos Tündérországnak tűnik képzeletében. A természet szépségeinek ábrázolásában egészen virtuóz sorok megalkotására is képes az ismeretlen népi költő :

Könnyen csörgő, kövön pöngő
Amaz Kis-Aranyos,

Itt még a köveken tovairamló hegyi folyócska zuhogását is tudja hangutánzással és ötletes belső rímmel érzékeltetni. Említettem, hogy a kuruc katona elbeszélése nem formálódik történetté, hanem külön álló képek sorozata. Bizonyos időbeli sorrend mégis van benne : Budától, Egertől, a Dunától, Tiszától egyre közelebb kerülünk szülőföldjéhez. És ezzel együtt növekszik a költő szeretete, lelkesedése, néha valóságos áhítata az ábrázolt vidékek iránt. Erdélyt szebbnek tartja, mint Magyarországot, Erdély többi részénél szebbnek a Székelyföldet, s ezen belül is a legszebbnek szülőföldjét, Háromszéket :

Marosszékrül, Udvarhelyrül
Megyek Háromszékre,
Szépségérül térségére,
Nincs mása Erdélyben,
Isten tartsa szaporítsa
Gabonáját benne!

Elbeszélése végére érve, a katona felszabadultan, lelkesen üdvözli »édes lakóföldjét«, majd a két zárószakaszban a felesége, vagy a kedvese felel neki, és jókedvre, örömmre szólít fel mindenkit. Kitérő szerkezeti megoldás, hogy csak itt az ének végén szerepel maga a hazatérés ténye, amely pedig időben megelőzi a tánc kezdetét. Az események valóságos sorrendjében a feleség szavai után következnenek a katona táncra hívó felszólításai, melyek a vers elején állnak. Így valóságos körforgás jön létre képzeletünkben : újra kezdődik a tánc, s újra az elbeszélés. Az időbeli sorrendnek ezzel a pompás felcserélésével, illetve a jelen és a múlt egymásmellettségével, elérte a költő, hogy énekét a tánc vídám képeivel intonálja és a költemény végére a tiszta, hamisítatlan emberi érzések harmóniájához emelkedjék fel. De további magyarázgatás helyett álljon itt a befejező három strófa :

Egészséggel, békességgel
Édes lakóföldem,
Kit sóhajtott és óhajtott
Ez napokban szívem,
Im! hogy inték, belelépék,
Megvidula lölköm.

Egészséggel, idvösséggel
Édes szép szerelmem,
Isten hozott és hordozott
Örvendetes hírben,
Itthon már ülj és velünk légy
Együtt szeretetben!

Nohát immár minden ember
Örüljön ez napon,
Nagy jókedvet, víg örömet
Mutasson ez házban :
Az én szívem, mert hazajött
Szerencsés órában!*

* Az eddigi kiadásokban a két utolsó strófa sorrendje az itteninek a fordítottja. Meggyőződésem, hogy a fenti sorrend a helyes és a kiadás alapjául szolgáló kéziratban van a hiba. Logikailag és művészileg egyaránt a »Nohát immár...« kezdetű szakasz képezheti csak a befejezést.

IV. ESZE TAMÁS ELŐADÁSA¹

A Rákóczi-kor publicisztikája

A magyar irodalom történetével foglalkozó kutatás csak az utóbbi esztendőkből kezd kibontakozni abból, a korábbi századok irodalmára nézve teljesen hasznavehetetlen szakmai elfogultságból, hogy az irodalom — szépirodalom. Ennek a korlátozásnak nagyon sok kárát vallottuk a múltban. Egészen jelentéktelen históriás-énekekről értekezések sora látott napvilágot, de a mai napig még körvonalalaiban sem ismerjük például az oráció magyar izekkel és sajátosan magyar szellemmel telítődött műfajának fejlődését. Ezt kell mondanunk a magyar publicisztikára nézve is. A XVII. század gazdag kéziratos politikai irodalmából irodalomtörténetírásunk tudomásul vette Zrinyit, de sem előzményeivel, sem a belőle sarjadó értékes és gazdag termésrel nem törődött. Kéziratgyűjteményeinkben nagy számmal vannak nemcsak hogy kiadatlan, de tudomásul sem vett, pedig a maguk idejében sokat olvasott, sőt sajtó alá készített művek, melyek függetlenségi harcaink Bocskaitól Rákócziig terjedő időszakának nem csupán elsőrendű történeti forrásai, hanem irodalmunk történetének is jelentős emlékei.

A Siralmas Panaszzal a magyar publicisztika történetében új szakasz kezdődik, mert döntő változás állott be Bécs ellen vívott függetlenségi harcaink történetében is. A harcot korábban Erdély fejedelmei vívták a Habsburg-ház ellen, Erdély bukásával a Habsburg-uralom alatt élő kis Magyarországra maradt a nagy feladat: megvédeni az ország függetlenségét, sőt életlehetőségét uralkodóházával szemben. Függetlenségi harcainkat a tudomány mindig egy síkon ábrázolja, a fegyverrel vívott harc területén, pedig nem kisebb erővel folyt a szellem világában is, az érvek fegyvereivel. A kuruc publicisztika teljesítményei nemkevésbé jelentősek, mint a kuruc fegyver tényei. Míg a szellemi harc lefolyását, céljait, módszerét, irodalmi megjelenési formáit meg nem vizsgáljuk, nem beszélhetünk függetlenségi harcaink teljes értékű és érvényű ábrázolásáról. A Ráday-munkaközösség jól látta a kuruc-küzdelmek vázolt kettősségét, és a maga munkaterületén, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának forrásait gyűjtve és feldolgozva, igyekezett a szellem fegyvereivel vívott kuruc szabadságharc ábrázolására is.

Rákóczival egészen új korszaka kezdődött a kuruc szabadságharcoké. Az új kuruc háborút már az egész Magyarország vívta, nincs többé török hódoltság, az Alföld tömegei részt kérnek és vesznek a nemzet háborújában. Többé nem kell viaskodni azon egymással, hogy kell-e, lehet-e felhasználni a Portát harcaink támogatására. Viszont összeszűkült a nemzeti felkelések közjogi alapja, az Arany Bulla ellenállási záradéka már a múlté, amint hogy 1687 óta történeti emlékké vált a szabad királyválasztás joga, miután már úgyszólván fikcióvá szegényedett. Rákóczi publicisztikájára roppant feladat várt: a tényleges jogi helyzettel szemben kellett igazolnia a nemzet harcának jogosságát uralkodóházával szemben. A kuruc publicisztika történetében tehát 1687 nagy cezúrát jelent, műveit tartalmilag is két egymással lazán összefüggő csoportra osztja. Az új kuruc publicisztika a korábbi kuruc publicisztikából csak indítástokat vehetett át, a Habsburg-zsarnokság leghatásosabb történeti érvét, az eperjesi theátrumot is a Thököly után következő idő szolgáltatta.

Roppant érdekes adatunk van arra, hogy Rákóczi milyen tudatosan szakítja el az újat az ótól, az új kuruc publicisztikát a régítől. 1705-ben Ráday Pál ki akarja adni Bártfán, — a kézirat már nyomdában is van, — a kezdeti kurucság egy igen értékes és érdekes támadóvédekező iratát, a Wesselényi-összeesküvésről, mely »hazájok nyomorult sorsán búslakodó

¹ Elhangzott a Ráday-munkaközösségnek a Recrudescunt megjelenése 250. évfordulója alkalmából rendezett nappi megemlékezésén 1954. II. 23-án.